

**ŞEHİRLEŞME ÜNİVERSİTE İLİŞKİSİNE BİR ÖRNEK:
GAZİMAĞUSA¹**
(An Example of the Relationship between Urbanization and
University: Gazimağusa)

Doç. Dr. Hamza AKENGİN

Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü
hakengin@marmara.edu.tr

Aynur KAYKI

Bilim Uzmanı, Coğrafya Öğretmeni
kayki_aynur_78@hotmail.com

ÖZET

Şehirleşme beşeri coğrafyanın çalışma alanlarından biri olup, şehirleşme hareketlerinin sebep ve sonuçlarının incelenmesi, şehirleşme hareketlerine bağlı olarak coğrafi görünümün anlaşılması ve yorumlanması ile ilgili çalışmalar ilgi çekmektedir. Bunun başlıca sebeplerinden biri dünya nüfusunun hızla şehirlerde yaşamaya başlamasıdır. Şehirleşmenin hız kazanmasında değişik faktörler etkili olmaktadır. Bu faktörlerden biri üniversitelerdir. Bu çalışmada; Kıbrıs'ın 1974 öncesi en önemli liman şehri ve turizm merkezlerinden biri olan Gazimağusa'nın fonksiyonel değişimi incelenmeye çalışılmıştır. Bir başka ifade ile bu çalışmanın amacı; son yıllarda üniversite şehri hüviyeti kazanan Gazimağusa'nın şehirleşme süreci ile Doğu Akdeniz Üniversitesinin ilişkisini irdelemektir. 1986 yılında kurulan ve Gazimağusa'ya üniversite şehri kimliği kazandıran, başta Türkiye ve bazı Ortadoğu ülkeleri olmak üzere dünyanın değişik bölgelerinden gelen öğrencilerin öğrenim gördüğü Doğu Akdeniz Üniversitesi'nin, şehrin demografik yapısına ve gelişimine yaptığı katkı araştırılmaktadır.

Literatür taraması ve alan çalışması ile elde edilen veriler, istatistik dokümanlarla desteklenerek mekânsal değişim tespit edilmiştir. Alan çalışmasından elde edilen veriler haritalara aktarılmış ve yorumlanmıştır. Özellikle nüfusla ilgili verilerden elde edilen tablolarla nüfusun gelişim süreci incelenmiş, nüfus piramidi oluşturulmuş, yıllık nüfus artışı hesaplanmıştır. Şehirselleşme sürecini gösteren harita ile üniversitenin gelişim süreci ilişkilendirilerek mekânsal değişim analiz edilmeye çalışılmıştır.

¹ Bu çalışmanın bir özeti Uluslararası Katılımlı Coğrafya Kongresinde bildiri olarak sunulmuştur.

ŞEHİRLEŞME ÜNİVERSİTE İLİŞKİSİNE BİR ÖRNEK: GAZİMAĞUSA

Sonuç olarak, Doğu Akdeniz Üniversitesi'nin kurulmasının hem Gazimağusa kentinin mekânsal değişimini, hem de kentteki yaşam tarzını etkilediği, 1986 yılından sonra şehrin gelişim yönünü belirleyen önemli faktörün üniversite olduğu, sosyal ve ekonomik faaliyetleri çeşitlendirdiği, başta barınma olmak üzere öğrencilerin temel ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik faaliyetlerin üniversite ile ilişkili olarak geliştiği tespit edilmiştir.

Anahtar sözcükler: Şehir, üniversite, Gazimağusa, kentsel gelişim

ABSTRACT

Urbanization is one of the study fields of human geography and the studies regarding the examination of the causes and effects of urbanization movements and the analysis and interpretation of the geographical view depending on the urbanization movements draw attention. One of the main reasons for this is that the world population has rapidly started to live in the cities. Various factors are influential in the acceleration of urbanization. One of these factors is universities. In this study, the functional change of Gazimağusa which was among the most important port towns and tourism centers of Cyprus before 1974 was tried to be examined. In other words, the aim of this study is to examine the relationship between the urbanization process of Gazimağusa, which has become a university town in recent years, and the Eastern Mediterranean University. The contribution made to the city's demographical structure and development by the Eastern Mediterranean University, which was established in 1986 and transformed Gazimağusa into a university town, and which has students from many parts of the world, especially from Turkey and some Middle Eastern countries, will be studied.

The spatial change was determined by supporting the data obtained through literature review and field study with the statistical documents. The data obtained through field study were transferred to maps and interpreted. The developmental process of the population was examined with the charts formed with using especially the data regarding the population and then the population pyramid was established and annual population growth was calculated. The spatial change was tried to be analyzed by correlating the map which indicated the process of urban development with the development process of the university.

In conclusion, it was found out that the establishment of Eastern Mediterranean University affected both the spatial change of Gazimağusa and the life style in the city; that after 1986 the main factor determining the development direction of the city was the university; that it diversified social and economic activities and that the activities directed to satisfy the students' basic needs, especially accommodation, developed depending on the university.

Keywords: City, university, Gazimağusa, urban development.

1.GİRİŞ

Sosyo-ekonomik kalkınma; sanayileşme, modernleşme, ilerleme, büyüme ve yapısal değişme veya ekonomik ve sosyal-kültürel yapının değiştirilmesi ve yenileştirilmesidir. Bu değişim ve yenileşme çeşitli faktörler altında gerçekleşir. Şehirleşme mekansal kullanımda önemli farklar oluşturduğu gibi, çok sayıda ekonomik ve sosyal değişikliğe sebep olmaktadır (Potsiou, 2010:74). Bir şehrin veya ülkenin gelişmesi için de çeşitli faktörler etki yapar. Şehirlerde turizm, sanayi veya ticaretin gelişmiş olması, önemli bir limanı olması ya da idari bir şehir olması, maden kaynakları bakımından zengin olması bunlar arasında sayılabilir (Göney, 1995:79-89). Bu faktörlerden biri de özellikle üniversitelerdir. Başta üniversiteler olmak üzere eğitim kurumlarının, ülkelerin bilimsel, kültürel, sosyal ve ekonomik gelişmesinde önemli rol oynadığı araştırmalarla tespit edilmiştir. Eğitim kurumlarının toplumun sosyo-ekonomik yapıyı değiştirmedeki rolü dışında mekânsal organizasyonda da önemli rol oynadığı bilinmektedir. Bu öneme bağlı olarak tüm dünyada eğitim ile sosyo-ekonomik gelişme arasındaki ilişki en iyi şekilde kurulmaya ve işlevsel hale getirilmeye çalışılmıştır. Toplumsal değişim ve kalkınmada nicelik ve nitelik bakımından katkı yapan eğitim kurumları içinde en önemlisi üniversitedir. Üniversitenin nitelikli insan gücü yetiştirme, teknolojiyi geliştirme, lider yetiştirme, girişimci sınıfı geliştirme, tasarruf eğilimini etkileme, fırsat eşitliği yaratma, gelir dağılımını etkileme ve milli birliği sağlama gibi devlet ve toplum hayatı üzerinde olumlu etkileri vardır.

Üniversitelerin büyük şehirler yerine küçük şehirlerde kurulmasının çok farklı nedenleri olabilmektedir. Bunların başında şehir yöneticilerinin üniversite binaları, öğrenci yurtları ve bir takım hizmetlerin temininde kolaylık sağlaması bunlardan biridir. Üniversitelerin desteklenmesi ile küçük şehirlerin fonksiyonel bakımdan gelişebilecekleri düşünülmektedir (Berdahl, 2010). Üniversitelerin zamanla büyümeleri, öğrenci ve öğretim elemanı sayılarının hızla artması; üniversitelerin bulunduğu kentlerde birçok alanda değişimler yaratmıştır. Üniversitelerin kurulmasını izleyen yıllarda, bu tip kentlerin nüfus miktarında, yaş yapısında, göç verilerinde çok çarpıcı değişimler ortaya çıkabilmektedir. Üniversitelerin, kentler üzerinde yarattığı değişimler sadece nüfus ile de sınırlı kalmamaktadır. Üniversitelerin kurulması ile doğrudan veya dolaylı olarak yaratılan istihdam ve bunun

beraberinde getirdiği gerek kurumsal, gerek çalışanların, öğrencilerin ve ziyaretçilerin yaptığı harcamalar kentlerin ekonomik yapısında büyük canlılık yaratmaktadır.

Doğu Akdeniz Üniversitesi'nin kurulmasından sonra Gazimağusa'da bu değişim ve gelişimden belirgin şekilde etkilenmiştir. Kent kurulduğu tarihten itibaren zaman içinde liman ve turizm fonksiyonlarıyla ön plana çıkmış, savaş sonrası dönemde ise bir üniversite şehri olma sürecini yaşamaya başlamıştır.

2.ARAŞTIRMANIN AMACI VE METOD

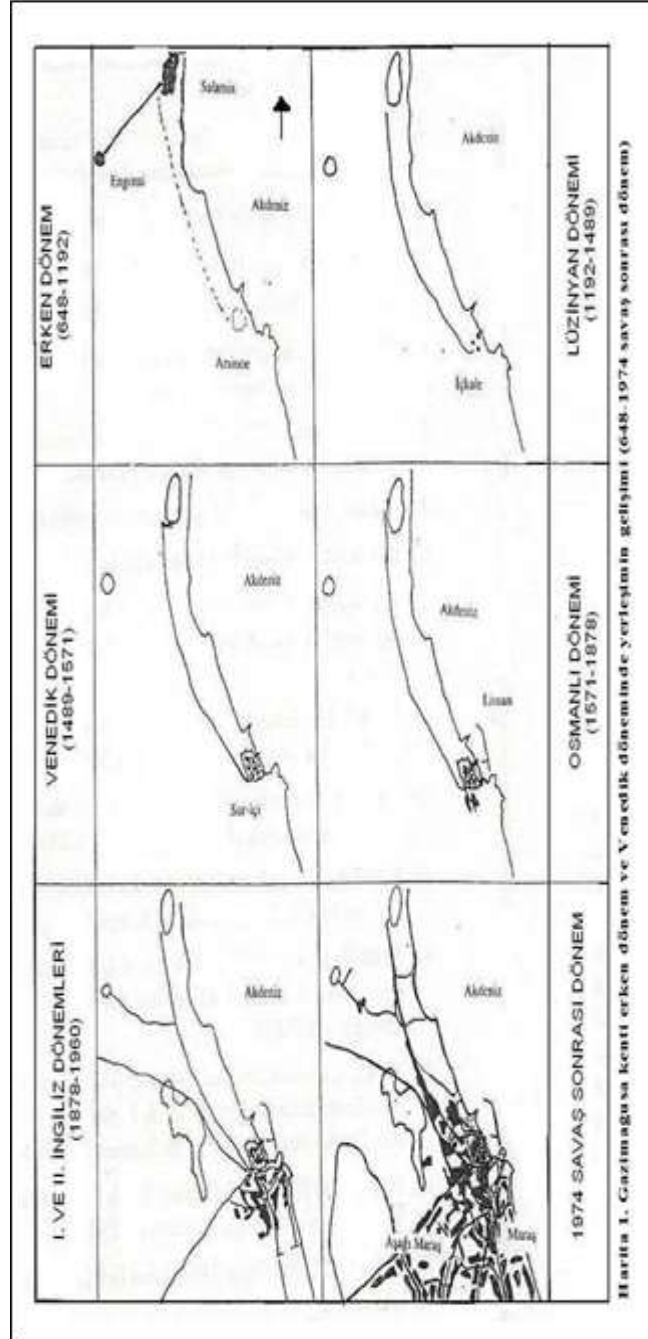
Bu çalışmanın amacı; son yıllarda üniversite şehri hüviyeti kazanan Gazimağusa'nın şehirleşme süreci ile Doğu Akdeniz Üniversitesinin ilişkisini irdelemektir. 1986 yılında kurulan ve Gazimağusa'ya üniversite şehri kimliği kazandıran, başta Türkiye ve bazı Ortadoğu ülkeleri olmak üzere dünyanın değişik bölgelerinden gelen öğrencilerin öğrenim gördüğü Doğu Akdeniz Üniversitesi'nin, şehrin demografik yapısına ve gelişimine yaptığı katkı araştırılmaktadır.

Literatür taraması ve alan çalışması ile elde edilen veriler, istatistik dokümanlarla desteklenerek mekânsal değişim tespit edilmiştir. Alan çalışmasından elde edilen veriler haritalara aktarılmış ve yorumlanmıştır. Özellikle nüfusla ilgili verilerden elde edilen tablolarla nüfusun gelişim süreci incelenmiş, nüfus piramidi oluşturulmuş, yıllık nüfus artışı hesaplanmıştır. Şehirselleşme sürecini gösteren harita ile üniversitenin gelişim süreci ilişkilendirilerek mekânsal değişim analiz edilmeye çalışılmıştır.

A.GAZİMAĞUSA KENTİNİN TARİHİ SÜREÇ İÇİNDEKİ GELİŞİMİ

A.1.1974 Öncesinde Kent Dokusunun Tarihi Süreç İçindeki Gelişimi

Tarihi kaynaklara bakılarak yapılan araştırmalara göre Gazimağusa kentinin tarih içindeki gelişimi yedi dönemde incelenebilir: Erken dönem (648-1192), Lüzinyan Dönemi (1192-1489), Venedik Dönemi (1489-1571), Osmanlı Dönemi (1571-1878), Birinci ve İkinci İngiliz Dönemleri (1878-1960), 1960-1974 yılları arasındaki dönem ve 1974 savaş sonrası dönem (Harita 1, Harita 2).

ŞEHİRLEŞME ÜNİVERSİTE İLİŞKİSİNE BİR ÖRNEK: GAZİMAĞUSA

Gazimağusa M.Ö. 300 yılında II. Ptolemy tarafından eski yerleşim yeri olan Arsinoe üzerine kurulmuş ve küçük bir liman şehri olarak gelişmeye başlamıştır (Atun, 2002:57-58). Şehir asıl önemini Lüzinyan Döneminde, Doğu Akdeniz'in önemli bir limanı durumuna gelerek elde etmiş, Venedikliler zamanında askeri bir üs kimliğine bürünmüştür (KKTC MEB, 2008:52, Harita 1).

Osmanlı Döneminde, Müslüman olmayan nüfusun surların dışın taşınmaya mecbur edilmesiyle, kentin güneye doğru gelişmeye başladığı, daha çok politik suçlular için bir sürgün yeri ve askeri üs olarak kullanıldığı bilinmektedir. Zaman içerisinde el değiştiren binaların yeni kullanıcıların sosyo-ekonomik ve kültürel ihtiyaçlarını karşılamak için mevcut binalarda değişiklikler yapıldığı anlaşılmaktadır.

Ada'da İngiliz hâkimiyeti ile limanın önemli bir şekilde gelişim gösterdiği, kentin Osmanlı Döneminde başlamış olan surlar dışında güneye doğru büyümesinin hızlandığı dikkat çekmektedir.

1960 yılında Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulması ile Gazimağusa'nın turizm merkezi niteliği kazanmaya başladığı ve Aşağı Maraş'ın güneydoğusuna doğru geliştiği anlaşılmaktadır. Özellikle 1960-1970 yılları arasında Lübnan'da süren iç savaştan dolayı Beyrut'ta can güvenliğinin olmaması, buna bağlı olarak cazibesini kaybetmesiyle Maraş, dünyanın en ünlü turizm ve eğlence merkezlerinden biri olarak gelişmeye başlamıştır (Fotoğraf 1).

Fotoğraf 1. 1974 Öncesi Maraş'tan bir görünüm

Kıbrıs'ın konum bakımından Avrupa'ya kolay ulaşılabilir bir noktada bulunması, tabii plajları, özellikle Akdeniz ikliminin varlığı, batı Avrupa ülkelerinin üst gelir grubunda olanlara çekici gelmesi gibi faktörler Kıbrıs ve Gazimağusa'da Maraş bölgesinin cazibesini artırmıştır.

A.2.1974 Sonrası Dönem ve Kentsel Problemler

Gazimağusa'nın tarihsel süreç içinde birçok politik, sosyo-ekonomik ve kültürel faktörlerin etkisi altında kalması, kentin gelişimini ve büyümesini hızlandırmıştır. Bütün ada için olduğu gibi Gazimağusa içinde önemli bir dönüm noktası olan 1974 yılından bir sene önce yapılan nüfus sayımına göre 39.000 nüfusu ile önemli bir ticaret ve turizm merkezi olan Gazimağusa'nın şehirleşme süreci, 1974 “Barış Harekatı” ile kesintiye uğramıştır (1976 Demographic Report, 1977:26). 1 Nisan 1974 tarihinde yapılan sayıma göre nüfusu 8.400 olarak tespit edilen (Tablo 1) Gazimağusa'nın 1974'ten sonraki gelişim sürecini;

- 1- Doğu Akdeniz Üniversitesi'nin kuruluş yılı olan 1986 yılına kadarki olan süreç ve
- 2- 1986 sonrası olmak üzere iki ayrı dönemde ele almak gerekir.

Böyle bir gruplandırmada belirleyici unsur Gazimağusa'nın şehirleşme sürecinde başta üniversite olmak üzere şehirleşme sürecini şekillendiren faktörlerin farklılık göstermesidir (Gazimağusa Sempozyumu, 1998).

A.3.1974-1986 Yılları Arasında Gazimağusa'nın Şehirleşme Süreci

1974 sonrasında Gazimağusa ada üzerindeki önemli konumunu yitirmiş ve uzun bir süre 'savaş yaşamış' bir kent kimliği taşımıştır..

Bu dönemde Maraş bölgesi 4.469 ailenin evlerini terk etmesiyle yerleşime kapanmıştır (Fotoğraf 2). Bölgede halen 8.852 adet bina bulunmaktadır. Bu binaların bir kısmı 10-15 katlı apartmanlardan oluşurken, önemli bir kısmı ise zamanının en lüks otelleri, kumarhaneleridir. Günümüzde yerleşime kapalı olmasından dolayı bu alanı ifade etmek üzere “Kapalı Maraş” ismi yaygın olarak kullanılmaktadır. Yerleşime kapanması ve diğer tüm kentsel aktivitelerin durmasıyla kentin en dinamik, gelişen ve büyüyen bu büyük bölümü

dondurulmuş ve böylece kent için en büyük gelir kaynağı olan ticaret ve turizm faaliyetleri sona ermiştir (Kıbrıs Tarihi, 2008:4).

Fotoğraf 2. 1974 Sonrası Maraş'tan bir görünüm

Ortaya yeni çıkan durumla Gazimağusa Limanı'nın da fonksiyonunu yitirdiği anlaşılmaktadır. Rumların terk ettiği ve yerleşime açık tutulan Aşağı Maraş bölgesine, bölgedeki tarımsal araziler ve portakal bahçelerinin bakım ve üretimin devamlılığını sağlamak amacıyla Güney Kıbrıs Rum kesimindeki Kıbrıslı Türkler ve Türkiye'den gelen göçmen aileler yerleştirilmiştir. Bu dönemde Gazimağusa'nın nüfusu Güney Kıbrıs'tan anlaşma ile gelenler, Türkiye'den gelenler olmak üzere sadece Türklerden oluşmaktadır. Güney Kıbrıs'tan gelenler ile Türkiye'den gelip Gazimağusa'ya yerleşenlerle birlikte nüfus 1978 yılında 17.000'e ulaşmıştır (Ertekün, 1984:39-42).

10 Mart 1985 tarihinde yapılan nüfus tespitine göre nüfusun çok yavaş arttığı ve 19, 188'e ulaştığı anlaşılmaktadır (Tablo 1). Bu süreç içerisinde şehirleşme sürecini ve şehirleşme istikametini belirleyen mülkiyet meselesi, Kıbrıs'ın ve Gazimağusa'nın en önemli sorunlarından birini oluşturuyordu.

Tablo 1. Çeşitli yıllarda Gazimağusa'nın nüfusu

Tarih	Toplam	Kıbrıslı Rum	Kıbrıslı Türk	Ermeni ve Maronit	Diğer
11 Aralık 1960 Kıbrıs Cum. (sayım)	34, 774	24, 506	6, 120	176	3, 972
1 Nisan 1973	39, 000	26, 500	8, 500	4, 000	
19 Ekim 1974	8, 400				
10 Ocak 1975	8, 400				
1 Ekim 1975	13, 552				
31 Aralık 1976	14, 929				
Nisan 1978	17, 786				
22 Mart 1981	18, 055				
10 Mart 1985	19, 188				
1986 (tahmini)	19, 717				
14 Ocak 1990	21, 192				
19 Eylül 1993	21, 246				
15 Aralık 1996 (DPÖ Sayım)	27, 637				
Ocak 1998	29, 000				
Aralık 2000 (tahmini)	31, 800				
Aralık 2003 (tahmini)	33, 500				
30 Nisan 2006 (DPÖ sayımı)	35, 381	DPÖ, Nüfus ve Konut Sayımı, 30.4.2006, De-Jure, Sürekli ikamet eden nüfus)			

Daima gündemde olan Kıbrıs sorununu çözümü sürecinde, pazarlıklar sonunda Rumlara ait taşınmazların bulunduğu alanın sahiplerine geri verilebileceği endişesi, mülkiyet sorunu olabilecek alanlar yeni yerleşim birimlerinin oluşturulmasında veya geliştirilmesinde çok fazla tercih edilmemiştir. Hem nüfus ve hem de alan olarak gelişme bakımından oldukça durağan geçen bu dönem sonrasında, Sur-içi ve taşınmaz mal mülkiyeti açısından pek fazla sorunu bulunmayan, Karakol ve Baykal mahallelerinin büyüme ve gelişme eğilimi ortaya çıkmıştır (Fotoğraf 3-Fotoğraf 4).

ŞEHİRLEŞME ÜNİVERSİTE İLİŞKİSİNE BİR ÖRNEK: GAZİMAĞUSA

Fotoğraf 3. Gazimağusa Karakol Mahallesi'nden bir görünüm

Fotoğraf 4. Baykal Mahallesi'nin genel görünümü

1979 yılında İleri Teknoloji Enstitüsünün kurulması ve Devlet Sosyal Konutlarının inşası da, şehrin o yıllardaki kentsel gelişimine ve büyüme eğilimlerinin şekillenmesinde etkili olmuştur (Gazimağusa Sempozyumu, 1999).

A.4.1986 Sonrasında Gazimağusa'nın şehirleşme süreci

Doğu Akdeniz Üniversitesinin kurulması ile 1986 yılından başlayarak şehrin sosyo-ekonomik yapısında büyük bir değişim meydana gelmeye başlamıştır (Fotoğraf 5, Fotoğraf 6). Yeni kurulan

üniversitelerin kuruldukları şehirlerin gelişimine katkı yaptıkları bilinmektedir (Sargın, 2007:134). Üniversitenin kurulduğu 1986 yılında 19,717 olan Gazimağusa'nın nüfusu 10 yıllık bir süre içinde neredeyse %50 artarak 27,637'ye çıkmıştır. Bu artışta, Gazimağusa'ya nüfusun kaynağı bakımından farklı, yeni bir nüfus grubu olan öğrencilerin eklenmesinin önemli payı olduğu bilinmektedir. 1974 öncesinde kentsel gelişmeyi yönlendiren turizm sektörüne bağlı olarak yerleşim deniz kıyısı boyunca gelişirken, meydana gelen gelişmelerle turizm ve liman fonksiyonunun önemini yitirmesinden dolayı, 1986 yılında Doğu Akdeniz Üniversitesi'nin kurulması ile üniversite yeni bir cazibe merkezi haline gelmiştir.

Fotoğraf 5. Doğu Akdeniz Üniversitesi kampüsünden görünüm

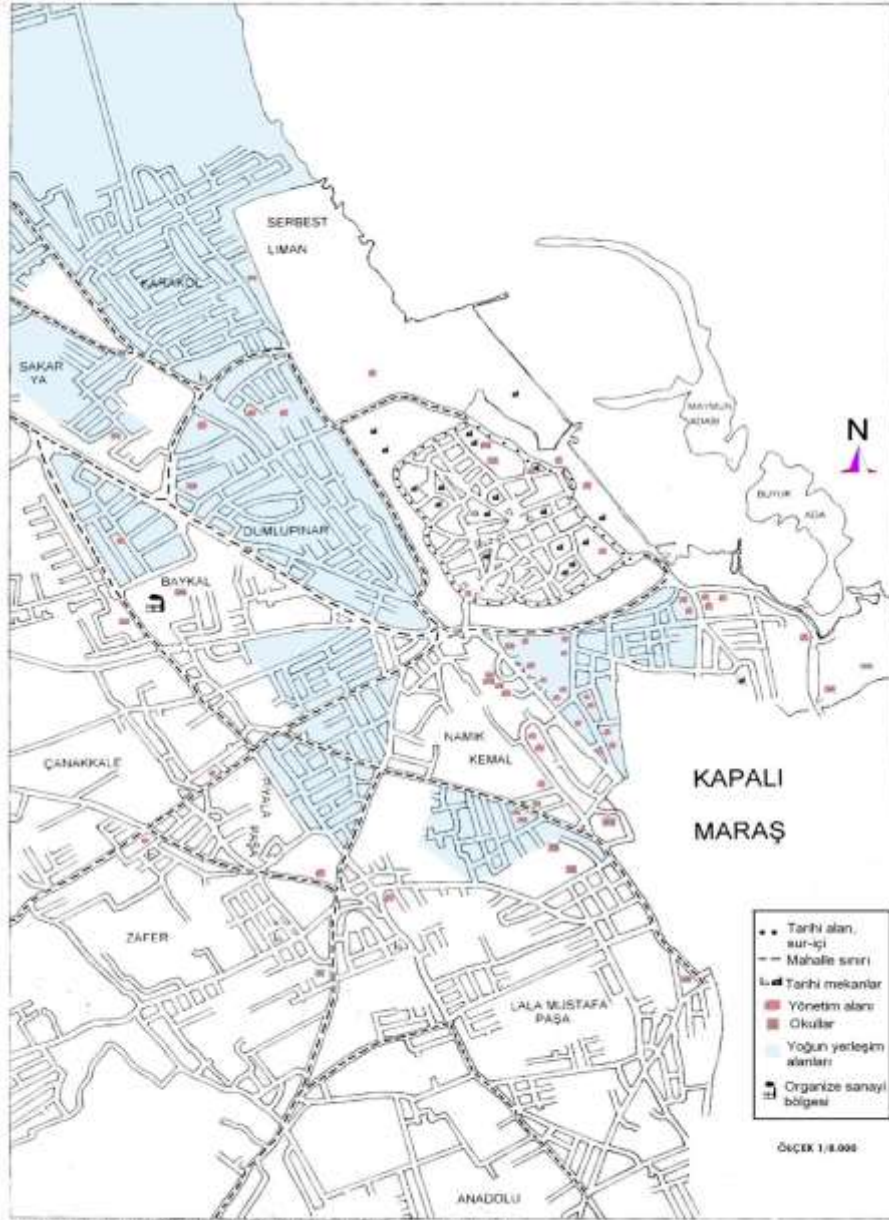
ŞEHİRLEŞME ÜNİVERSİTE İLİŞKİSİNE BİR ÖRNEK: GAZİMAĞUSA

Fotoğraf 6. Doğu Akdeniz Üniversitesi kampüsünden görünüm

Kentin gelişimini gösteren iki haritayı (Harita 1, Harita 2) da incelediğinde üniversitenin kurulmasıyla meydana gelen değişimin bir sonucu olarak 1974 öncesi yoğun bir biçimde turizme bağlı olarak Maraş bölgesine yani güneye doğru olan büyüme ve gelişmenin, tamamen ters istikamete dönerek kampüs alanı ve yakın çevresine bağlı olarak kuzeybatı yönüne kaydığı anlaşılmaktadır (Harita 2). 1986-1990 yılları arasında yeni gelişen bölgelerde çok katlı evler yapılmaya başlanmıştır. Buna bağlı olarak örneğin Baykal bölgesinde, yeni inşa edilen çok katlı yapıların yanında, eski tek katlı evlere kat ilave edilmesi doğal bir eğilim halini almıştır (Fotoğraf 4).

Benzeri bir eğilim de, daha önce hiç bir apartman bloğu olmayan Sakarya mahallesinde görülmektedir. (Harita 3).

Harita 3. Gazimağusa şehri mekansal kullanım ve mahalleleri gösterir harita
Kaynak: Gazimağusa Belediyesi şehir planından değiştirilerek alınmıştır.

Bunun yanı sıra, Üniversite yerleşkesine yakın olmasından dolayı, daha önceleri boş alanlar, tarlalar ve bahçelerden oluşan Karakol mahallesi için de aynı durum söz konusudur. Benzer durum Aşağı

ŞEHİRLEŞME ÜNİVERSİTE İLİŞKİSİNE BİR ÖRNEK: GAZİMAĞUSA

Maraş hariç Dumlupınar, Sur-içi ve diğer bütün mahalleler için de geçerlidir. Kapalı Maraş'a yakın olmasından ve politik belirsizliklerden dolayı Aşağı Maraş'da yeni gelişim ve ilaveler gözlemlenmemektedir. Kampüs çevresindeki evlerini öğrencilere kiralayan aileler kentin kuzeybatısındaki Tuzla mahallesine lüks konutlar yaparak bu bölgeye yerleşmişler ve buradaki nüfus yoğunluğunu arttırmışlardır (Tablo 2). Dolayısı ile üniversite çevresindeki evler öğrencilere kiraya verilerek, ev sahiplerinin standardı daha yüksek Tuzla mahallesine geçmeleri mekânsal değişimini anlaşılabilirliği bakımından önemlidir.

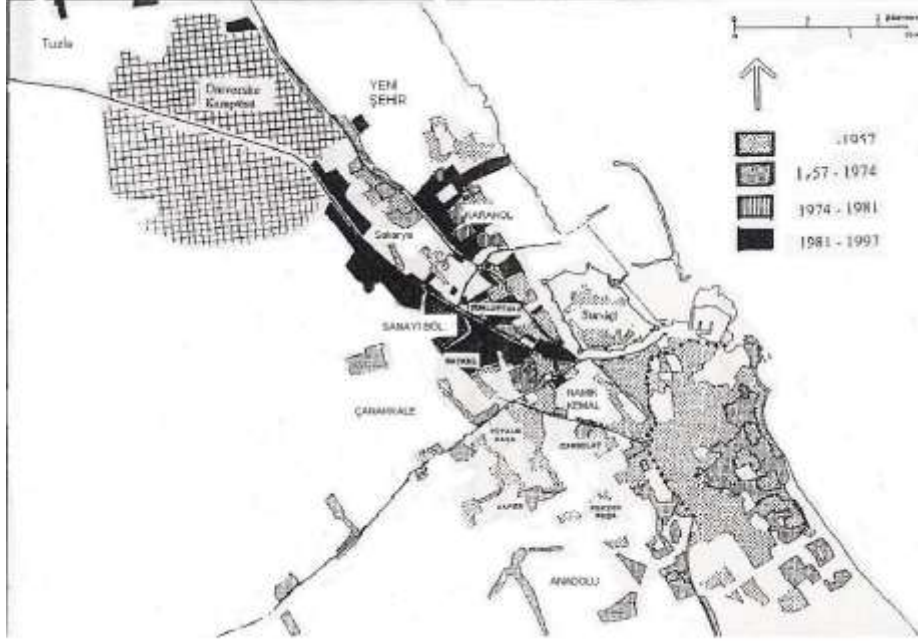
Tablo 2. Gazimağusa'nın mahalle nüfusları ve nüfus artış hızları

	2006 Yılı Sonuçları			1996 Yılı Sonuçları			Yıllık Nüfus Artış Hızı % ²		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
Anadoluh Mahallesi	1,340	687	653	1,021	529	492	2.7	2.6	2.8
Baykal Mahallesi	3,136	1,684	1,452	2,245	1,245	1,000	3.3	3	3.7
Canbolat Mahallesi	2,151	1,086	1,065	3,029	1,525	1,504	-3.4	-3.3	3.4
Çanakale Mahallesi	2,309	1227	1082	1,909	1,017	892	1.9	1.87	1.9
Dumlupınar Mahallesi	2,702	1,416	1,286	1,765	979	786	4.2	3.69	4.9
Harika Mahallesi	393	201	192	269	140	129	3.7	3.6	3.9
Karakol Mahallesi	5,585	3298	2287	3,133	1,973	1,160	5.7	5.1	1.4
Lala Mustafa Paşa Mah.	2,482	1,245	1,237	2,002	1,029	973	2.1	1.9	2.4
Narın Kemal Mahallesi	1,083	569	514	1,602	993	609	-3.9	-5.5	-1.6
Pertev Paşa Mahallesi	1,213	672	541	1,367	691	676	-1.1	-0.02	-2.2
Pıya Paşa Mahallesi	1,657	861	796	1,136	585	551	3.7	3.86	3.67
Sakarya Mahallesi	5,362	3102	2260	3,452	1,982	1,470	4.4	4.47	4.3
Sur-içi Mahallesi	2,026	1,111	915	2,316	1,461	855	-1.3	-7.3	0.067
Tuzla Mahallesi	1,877	1,012	865	702	376	326	9.8	9.9	8.3
Zafer Mahallesi	2,065	1055	1010	1,689	883	806	2	1.77	2.2
Toplam	35,381	19,226	16,155	27,637	15,408	12,229	2.4	2.2	2.78

Kaynak: Devlet Planlama Örgütü İstatistik ve Araştırma Dairesi 2006 Detaylı Nüfus Sayım Sonuçları²

² Nüfus artış hızının hesaplanmasında $r = \frac{\log e = \frac{Pt + n}{Pt}}{n}$ formülü kullanılmıştır.

Genel tabloya baktığımızda üniversitenin kurulduğu alan, zaten var olan belirsizlikle birlikte Gazimağusa'nın gelişiminin kuzey-kuzeybatı yönüne doğru yönelmesine neden olmuştur (Harita 2).

Harita 2. Gazimağusa'da konut yerleşim alanlarının gelişimi (1957-1997)

Kaynak: Gazimağusa Belediyesi

1986 yılına kadar kentteki konutlar bir veya iki katlı iken, bu dönemden sonra, üniversite öğrencilerinin barınma ihtiyacının üniversite tarafından tamamen karşılanamamasından dolayı, şehrin konut sektörünün gelişiminde belirgin değişimler görülmeye başlanmış 4 ve 5 katlı apartmanlar yapılmaya başlanmıştır (Gazimağusa Sempozyumu, 2001).

B.ÜNİVERSİTENİN GELİŞİM SÜRECİ VE BUNUN NÜFUSA YANSIMASI

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde 1974 sonrası ayrıntılı olarak ilk nüfus sayımı 15 Aralık 1996 yılında ve sonrasında 30 Nisan 2006 yılında yapılmıştır (İstatistik Yıllıkları 1997-2007). 1996 ve 2006 yıllarında yapılan nüfus sayım sonuçları incelendiğinde Doğu Akdeniz Üniversitesi'nin nüfus ve yerleşme üzerindeki etkileri net olarak

ŞEHİRLEŞME ÜNİVERSİTE İLİŞKİSİNE BİR ÖRNEK: GAZİMAĞUSA

görülebilmektedir. 1996 ve 2006 yıllarında yapılan nüfus sayım sonuçlarını karşılaştırıldığında 10 yıl içerisinde şehrin nüfusunun 27, 637'den 35, 381'e yükseldiğini görülmektedir (Tablo 1). Buda %2,4'lük bir nüfus artış hızı demektir. Bu rakamlar İskele ve Mehmetçik bucakları çıkarıldıktan sonra elde edilen rakamlardır. 2006 nüfus sayımları incelendiğinde Gazimağusa'nın surlarla çevrili olan çekirdek yerleşim birimindeki nüfus 2,026 kişidir. Geriye kalan 33.355 kişi surlar dışında yaşamaktadır ve bu yerleşim birimleri içerisindeki en kalabalık mahalle 5,585 kişilik nüfusuyla Karakol Mahallesi'dir (Tablo 2, Harita 3).

Onu 5,362 kişilik nüfusuyla Sakarya Mahallesi takip eder. En az nüfusa sahip ve Güney Rum kesimi sınırına yakın olan Harika Mahallesinde 393 kişi ikamet etmektedir. Nüfus artış hızının en yüksek olduğu mahalleler ise Tuzla (% 9.8), Karakol (% 5.7), Sakarya (% 4.4) ve Dumlupınar (% 4.2) Mahalleleridir. Bu alanlarda nüfus artış hızının bu denli yüksek olmasının iki temel nedeni vardır (Tablo 2). İlki bu mahallerin taşınmaz mal mülkiyeti açısından çok problemlili olmamasıdır. Diğer nedeni ise doğal olarak Doğu Akdeniz Üniversitesi'ne olan yakınlıklarıdır. Kurulduğu ilk yıllarda üniversitenin öğrencilerin yurt sorununu halledememesi ve öğrencilerin üniversiteye yakın alanlarda ikamet etmeyi tercih etmesi bu mahallelerin nüfusun hızla artmasına neden olmuştur. Tuzla Mahallesinde ise durum biraz daha farklıdır. Kent merkezindeki evlerini öğrencilere kiralayan yerli halk yakın mesafedeki Tuzla'ya müstakil evler yaptırarak buraya yerleşmişler ve buradaki nüfus artış hızının yükselmesine sebep olmuştur. Nüfus artış hızının eksiye düştüğü mahalleler ise genelde idari birimlerin ve tarihi yapıların ağırlıkta olduğu ve olası bir barışta kesin olarak ne olacağı belli olmayan Namık Kemal (% -3.9), Canbulat (% -3.4) ve Sur-içi Mahalleleridir (Tablo 2).

Şehrin çekirdeğini oluşturan bu mahallelerde şehrin büyümesine paralel olarak nüfusun azalması, genel şehirleşme eğilimleri ile uyumluluk gösterir. Şüphesiz Gazimağusa'da nüfusu en çok etkileyen olay Doğu Akdeniz Üniversitesi'nin varlığıdır (Fotoğraf 5-6). Üniversitenin gelişmesi ve öğrenci sayısının artmasıyla beraber şehrin nüfusu her geçen yıl artmakta, bu olay birçok olumlu ve olumsuz sonucu da beraberinde getirmektedir. Doğu Akdeniz Üniversitesi 1979 yılında kurulmuş ve kurulduğu tarihten itibaren çok hızlı bir şekilde büyüyüp gelişmiştir. Bugün üniversite 14 bini bulan öğrenci sayısı ve aynı

paralellikte artan öğretim görevlisi sayısı ile şehrin nüfusunu etkileyen en önemli unsurdur (Tablo 3). Tablo 3. incelendiğine 1988-1989 öğretim yılında Doğu Akdeniz Üniversitesinin 2 279 olan öğrenci sayısının 2008-2009 öğretim yılında 13 980'e çıktığı ve bu öğrencilerin %20'ini Kuzey Kıbrıs kökenliler, %80'ini Türkiye Cumhuriyeti ve diğer ülkelerden gelenler oluşturmaktadır. 2010-2011 yılları arasında Doğu Akdeniz Üniversitesine gelen öğrenci sayısında azalma yaşandığı dikkati çekmektedir. Ancak 2012 yılından itibaren öğrenci sayısında artış olduğu ve öğrenci sayısının 14 100'e ulaştığı görülmektedir. Bu artışta özellikle diğer ülkelerden gelen öğrencilerin etkili olduğu anlaşılmaktadır. 2010 yılında 1 558 olan yabancı öğrenci sayısının 2013 öğretim yılında 4 108'e ulaştığı anlaşılmaktadır (Tablo 3). Bunun dışında üniversitede çalışan akademik ve idari personel de dikkate alındığında, üniversitenin Gazimağusa'da şehirleşme üzerine nasıl bir etki yaptığı daha kolay anlaşılacaktır.

ŞEHİRLEŞME ÜNİVERSİTE İLİŞKİSİNE BİR ÖRNEK: GAZİMAĞUSA

Tablo 3. Doğu Akdeniz Üniversitesi yıllara ve ülkelere göre öğrenci sayıları

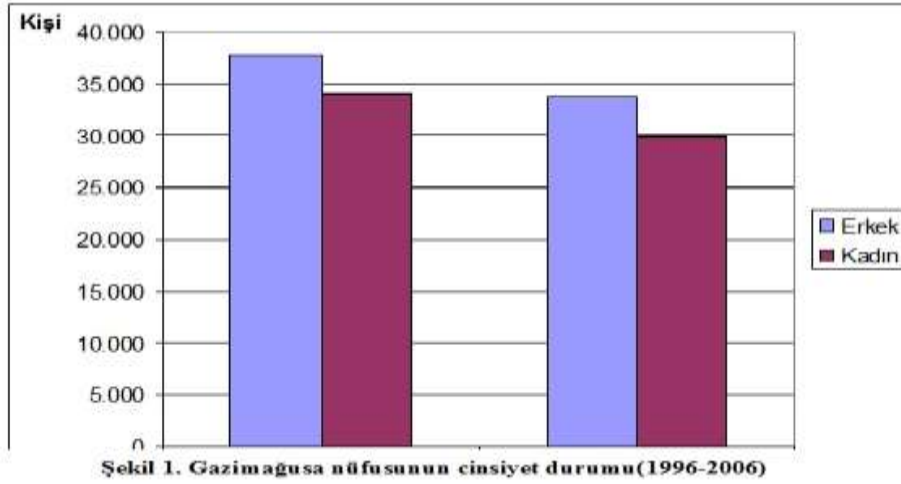
ÖĞRETİM YILI	ÜLKELERE GÖRE ÖĞRENCİ SAYISI			
	KKTC	TÜRKİYE	DİĞER ÜLKELER	TOPLAM
1988-1989	719	1122	438	2279
1989-1990	714	1801	514	3029
1990-1991	715	2325	545	3585
1991-1992	865	2541	559	3965
1992-1993	1025	2774	477	4276
1993-1994	1695	3159	452	5270
1994-1995	2385	3787	456	6628
1995-1996	2750	4466	503	7719
1996-1997	3295	5110	620	9025
1997-1998	3839	5799	627	10265
1998-1999	4345	6454	608	11407
1999-2000	4791	7171	686	12648
2000-2001	5099	8144	761	14004
2001-2002	5100	7311	728	13139
2002-2003	5200	7810	1100	14410
2003-2004	5152	7723	1063	13938
2004-2005	4837	7952	1274	14063
2005-2006	4500	9000	1500	15000
2006-2007	3877	8665	1663	14205
2007-2008	3736	9009	1811	14556
2008-2009	2807	9518	1655	13980
2009-2010	2.565	8.327	1.558	12.450
2010-2011	2.482	7.440	1.933	11.855
2011-2012	2.545	7.177	3.076	12.798
2012-2013	2.761	7.141	4.108	14.010

Kaynak: KKTC Millî Eğitim Bakanlığı Verileri

Gazimağusa'da şehirleşme-nüfus-üniversite ilişkisi incelenirken dikkate alınması gereken bir başka husus ise nüfusun yaş gruplarına dağılımını gösteren nüfus piramididir. Şekil 2. den de görüleceği gibi 15-19 yaş grubundan itibaren piramidin tabanı birden bire genişlemektedir. Bu genişleme 20-24 ve 25-29 yaş gruplarını da içerecek şekilde devam etmektedir. 30-34 yaş grubundan itibaren yaş gruplarına dağılmada daralma dikkati çekmektedir (Şekil 2).

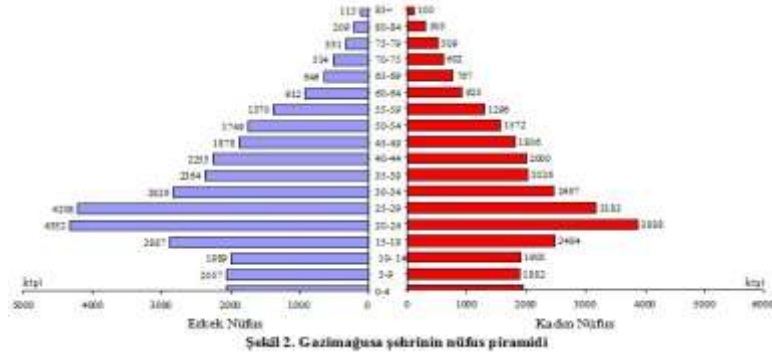
Nüfusun yaş ve cinsiyet yapısı incelendiğinde de üniversitenin şehir üzerindeki etkilerini görmek kaçınılmazdır. Gazimağusa şehir merkezi nüfusu incelendiğinde, 2006 yılında yapılan nüfus sayımı sonuçlarına göre kadın ve erkek nüfus sayısında erkek nüfus lehine 3.071 kişilik fazlalık vardır. Bu durum % 53.85 erkek, % 45.7 kadın nüfus oranına karşılık gelmektedir. 1996 yılı nüfus sayımı sonuçları incelendiğinde ise kentin nüfusunun % 55.75'ini (15.408) erkek, %

44.25'ini (12.229) kadınlar oluşturmaktadır (Şekil 1). Kapsamlı yapılan son iki nüfus sayımında görülüyor ki, kentteki erkek nüfus oranı kadın nüfus oranından daha fazladır. Bu her şeyden önce doğal bir süreçtir. Bir diğer nedeni de Doğu Akdeniz Üniversitesindeki öğrencilerin cinsiyetine baktığımızda ortaya çıkmakta ve erkek öğrenci sayısının kız öğrencilere göre daha fazla olduğu görülmektedir (% 68 erkek, % 32 kız). Özellikle üniversitenin varlığıyla beraber hızla artan konut ihtiyacını gelişme gösteren inşaat sektöründe çalışan işçilerin erkek olması ile güvenlik sebebi ile askeri birliğin bulunması bu durumun nedenleri arasındadır.

Gazimağusa'da şehirleşme-nüfus-üniversite ilişkisi incelenirken dikkate alınması gereken bir başka husus ise nüfusun yaş gruplarına dağılımını gösteren nüfus piramididir. Şekil 2. den de görüleceği gibi 15-19 yaş grubundan itibaren piramidin tabanı birden bire genişlemektedir. Bu genişleme 20-24 ve 25-29 yaş gruplarını da içerecek şekilde devam etmektedir. 30-34 yaş grubundan itibaren yaş gruplarına dağılmada daralma dikkati çekmektedir (Şekil 2).

ŞEHİRLEŞME ÜNİVERSİTE İLİŞKİSİNE BİR ÖRNEK: GAZİMAĞUSA

Nüfusun yaş ve cinsiyet yapısı incelendiğinde de üniversitenin şehir üzerindeki etkilerini görmek kaçınılmazdır. Gazimağusa şehir merkezi nüfusu incelendiğinde, 2006 yılında yapılan nüfus sayımı sonuçlarına göre kadın ve erkek nüfus sayısında erkek nüfus lehine 3.071 kişilik fazlalık vardır. Bu durum % 53.85 erkek, % 45.7 kadın nüfus oranına karşılık gelmektedir. 1996 yılı nüfus sayımı sonuçları incelendiğinde ise kentin nüfusunun % 55.75'ini (15.408) erkek, % 44.25'ini (12.229) kadınlar oluşturmaktadır (Şekil 1). Kapsamlı yapılan son iki nüfus sayımında görülüyor ki, kentteki erkek nüfus oranı kadın nüfus oranından daha fazladır. Bu her şeyden önce doğal bir süreçtir. Bir diğer nedeni de Doğu Akdeniz Üniversitesindeki öğrencilerin cinsiyetine baktığımızda ortaya çıkmakta ve erkek öğrenci sayısının kız öğrencilere göre daha fazla olduğu görülmektedir (% 68 erkek, % 32 kız). Özellikle üniversitenin varlığıyla beraber hızla artan konut ihtiyacını gelişme gösteren inşaat sektöründe çalışan işçilerin erkek olması ile güvenlik sebebi ile askeri birliğin bulunması bu durumun nedenleri arasındadır.

Doğu Akdeniz Üniversitesinin kuruluşundan itibaren öğrenci sayısı zaman içerisinde 1.000'den, 15.000'e çıkmıştır. Özellikle öğrencilerin önemli bir kısmını İran ve Afrika kökenli öğrenciler oluşturmaktadır. Bunun en önemli nedeni Doğu Akdeniz Üniversitesi'nin Avrupa Üniversiteler Birliğine üye olması ve bazı Amerikan üniversiteleri ile anlaşmasının olmasıdır. Öğrenci sayısının kısa sürede hızlı bir şekilde artmasıyla şehrin yeni bir sosyo-ekonomik yapı kazandığı anlaşılmaktadır. Bu farklı yapı şehrin ekonomisini yeniden şekillendirecek, yeni servis sektörlerinin ortaya çıkmasına imkân vermiştir. Özellikle şehir merkezi ile üniversite kampusunun yer aldığı alanda öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik kafeterya, kırtasiye

gibi faaliyetlerin yoğunlaştığı dikkati çekmektedir. Fakat kentin düzenli gelişimini sağlayacak bir plan olmayışı dükkan, restaurant, cafe, bar, disko gibi kullanımların, şehrin içine gelişigüzel ve düzensiz yayılmasına sebep olmuştur (Fotoğraf 7, Fotoğraf 8).

Fotoğraf 7. Üniversite öğrencilerinin ihtiyaçlarına bağlı olarak üniversite çevresinde gelişen işyerlerine örnek

Üniversiteye bağlı olarak gelişen şehirlerde hayat tarzı değişir. Özellikle öğrenciler şehirdeki kültürel çeşitliliğin şekillenmesinde önemli rol oynamaktadır. Öğrenciler kültürel çeşitliliği iki şekilde etkilemektedir. Bumlardan biricisi pasif etki sayılabilecek üniversite evinin dışına çıktığında gidebileceği kafe, sinema, diskotek ve müzikhol gibi eğlence mekânları oluşturmaktadır. İkincisi ise, öğrencinin doğrudan katıldığı kültürel faaliyetleri içerir. Öğrencinin doğrudan katıldığı kültürel faaliyetler içerisinde öğrenci eserlerinin sergilendiği galeriler, sanat çalışmaları, tiyatro faaliyetleri, müzik etkinlikleri sayılabilir. Yukarıda sayılan faaliyetler ve bu faaliyetlerin sürdürüldüğü mekânlar büyük ölçüde üniversitelerin kurulması ile gelişen mekânsal değişimin bir parçası olarak ifade edilebilir (Chatterton, 1999, Perry ve Wiewel, 2005).

Gazimağusa Kenti, nüfus alan bir yerleşim yeri olma özelliğini ileriki yıllarda da devam ettireceğe benzetmektedir. Bunun nedeni Doğu

ŞEHİRLEŞME ÜNİVERSİTE İLİŞKİSİNE BİR ÖRNEK: GAZİMAĞUSA

Fotoğraf 8 Üniversite çevresinde üniversite öğrencilerinin ihtiyaçlarına bağlı olarak gelişen işyerleri

Akdeniz Üniversitesi'nin her geçen yıl büyümekte ve gelişmekte olmasıdır. Hatta o kadar ki üniversite sektörü tüm sektörler içinde çok daha ön plana çıkmış, başta turizm olmak üzere diğer sektörleri gölgelemiş bulunmaktadır.

3.SONUÇ

1974 Barış Harekatı'na kadar turizm ve liman şehri olarak gelişimini sürdüren Gazimağusa'nın Barış Harekatından sonraki süreçte önemli ölçüde nüfusunun azaldığı, zaman içerisinde Güney Kıbrıs'tan gelen Türkler ve Türkiye'den gelenlerin yerleşmesi ile kısmen gelişmeye başladığı anlaşılmaktadır. Doğu Akdeniz Üniversitesi'nin kurulması ve özellikle Türkiye olmak üzere dışarıdan öğrencilerin gelmeye başlaması ile yeniden şehirselleşme faaliyetlerin canlanmaya başladığı, nüfusunun artış eğilimine girdiği anlaşılmaktadır.

Özellikle üniversite kampusunun yer aldığı bölge ve çevresinin çekim alanı haline geldiği, öncelikle öğrencilerin temel ihtiyaçlarının karşılamak üzere kafeterya, kitap kırtasiye, market, seyahat şirketleri, barınma ihtiyacını karşılayan ev veya yurtların şehir merkezi-

(Suriçi) ile üniversiteyi bağlayan cadde üzerine toplandığı anlaşılmaktadır.

Öğrencilerin barınma ihtiyacı bazı ev sahiplerinin evlerini öğrencilere kiraya vererek kendileri şehrin doğusunda Tuzla Mahallesi başta olmak üzere yeni gelişen mahallelere geçtikleri dikkati çekmektedir. Yerleşme ile ilgili olarak bir başka gelişme üniversitenin kurulmasından sonra gelişmeye başlayan Sakarya, Karakol ve Baykal mahallerinin hem konut yoğunluğu ve hem de nüfus miktarı bakımından en yoğun alan haline gelmesidir.

Sur-İçi olarak adlandırılan alanını nüfus kaybetmeye başlaması ile gelişen şehirlerdeki merkezi iş alanının nüfus bakımından boşalmasına benzer bir durumun Gazimağusa’da da yaşanıyor olması dikkat çekicidir.

Doğu Akdeniz Üniversitesinin 1986 yılında 2,279 olan öğrenci sayısının 2006 yılında 15,000’e çıkmış olması üniversitenin şehirleşmedeki rolünü açıklamak bakımından önemlidir.

Nüfusun cinsiyet ve yaş gruplarına dağılımı incelendiğinde de üniversite öğrencilerinin genel nüfus kompozisyonunun anlaşılması bakımından önemli bir yere sahip olduğu anlaşılmaktadır.

1986 yılına kadar kentteki konut sektöründeki gelişim, bir-iki kat konut binaları olmak üzere yatay büyüme şeklinde iken, özellikle öğrenci sayısının artması, öğrencilerin barınma ihtiyacının ortaya çıkması ile birlikte yeni konut alanlarında bir iki katlı konutlar yerine çok katlı apartman bloklarının kurulmaya başladığı görülmektedir. Dolayısı ile bu süreçte şehir hem yatay hem de dikey yönde gelişmeye başlamıştır.

Anlık ihtiyaçların karşılanmasına yönelik yapılanma ve planlamanın olmaması şehirsiz kullanım alanı olarak kabul edilen park bahçe, spor alanlarının düşünülmemesine yol açmıştır. Dolayısı ile küçük bir şehir olmasına rağmen ulaşım, otopark, rekreatif alan bakımından sorunlu bir şehir ortaya çıkmıştır.

Sonuç olarak Doğu Akdeniz Üniversitesi'nin kurulmasının hem Gazimağusa kentini hem de kentte yaşayan insanların sosyal ve kültürel hayatını etkilediği açıktır. Şehrin gelişim süreci ve istikameti öngörülmediğinden kaynaklanan bazı olumsuzluklar olsa da, üniversitenin kurulması ve zaman içinde aldığı öğrenci sayısı kentin

genel anlamda hem yatay hem de dikey yönde büyümesine zemin hazırlamıştır. Bu durum beraberinde bazı olumsuzlukları da getirmiştir. Bu olumsuzlukların giderilmesi için kent halkına ve yerel yöneticilere görevler düşmektedir. Yöneticilere düşen görevlerin başında bir master şehir planı hazırlanarak bundan sonraki gelişme sürecinin kontrol altına alınması ve hali hazır durumun nasıl ıslah edilebileceği konusunda tedbirler almaktır. Şehir halkının ise öğrencileri tek geçim kaynağı olarak görüp, öğrencilerin sağlıklı şartlarda barınmalarına yol açacak mekân tasarrufundan vazgeçmeleri gerekmektedir.

Türkiye hızla gelişen dinamik bir ülke olup, genç nüfus kitlesine üniversite eğitimi verebilmek için çeşitli tedbirler almaktadır. Bunların başında Türkiye içerisinde yeni üniversiteler, meslek yüksekokulları açmak gelmektedir. Özellikle bazı fakülte ve meslek yüksekokullarının küçük şehirlere kurulması ile ekonominin desteklenmek istendiği bilinmektedir. Gazimağusa örneğinden hareketle küçük şehirlerin üniversite faaliyetleriyle hızla gelişmesi ve nüfus çekmesinin şehirleşme üzerindeki etkilerinin dikkate alınması, üniversite ve meslek yüksekokullarının şehirleşmeyi tetikleyici bir unsur olduğunun dikkate alınması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Atun, A. (2002). Excerpta Cypria'dan Mağusa Yazıları (M.Ö. 66 MS. 1772). Ürün Yayınları, Ankara.
- Berdahl, R. M. (2010). The University and the City, 1964th Stated Meeting, held in collaboration with New York University on December 8, 2010, at New York University School of Law.
- Chatterton, P. (1999). "University students and city centres the formation of exclusive Geographies The case of Bristol, UK" Geoforum 30 (1999) 117-133.
- Cobham, C. D. (2002). Excerpta Cypria'dan Magusa Yazilari (M.O.66-M.S.1772), Samtay Vakfi, Ankara, 2002.
- Ertekün, N.M. (1984). The Cyprus Dispute and the Birth of the Turkish Republic of Northern Cyprus, K. Rustem and Brother, Nicosia.
- Gazimağusa Sempozyumu (2001). "Dönüşüm Sürecinde Bir Kent-Gazimağusa, 23-26 Ekim 2001, Gazimağusa, 2001.

- Gazimağusa Sempozyumu (26-27 Şubat 1998 Gazimağusa) Doğu Akdeniz Üniversitesi Basımevi, 1998.
- Gazimağusa Sempozyumu (25-28 Ekim 1999 Gazimağusa, KKTC), Doğu Akdeniz Üniversitesi Basımevi, 1999.
- Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, (1999). KKTC Başbakanlık Devlet Planlama Örgütü İstatistik Ve Araştırma Dairesi, Ankara.
- Göney S. (1995). Şehir Coğrafyası, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul.
- Kaykı, A. ve Akengin, H. (2011). Uluslararası Katılımlı Coğrafya Kongresi National Geographical Congress with International Participation 07-10 Eylül September 2011, İstanbul.
- Kaykı, A.(2009). Gazi Magusa ve Çevresinin Coğrafi Etüdü, M. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dünyası Coğrafyası Anabilim Dalı, yayımlanmamış yüksek lisan tezi.
- Kıbrıs Tarihi (2008). KKTC Milli Eğitim Ve Kültür Bakanlığı, İstanbul.
- KKTC İstatistik Yıllığı (2007). Devlet Planlama Örgütü İstatistik ve Araştırma Dairesi, Lefkoşa.
- KKTC İstatistik Yıllığı (2009). Devlet Planlama Örgütü, İstatistik Ve Araştırma Dairesi, Lefkoşa,
- Perry, D. C. ve Wiewel, W. (2005). “From Campus to City The University as Developer” The University As Urban Developer: Case Studies And Analysis. M. E.Sharp, Inc, New York.
- Potsiou, C, (2010). Rapid Urbanization and Mega Cities: The Need for Spatial Information Management, International Federation of Surveyors (FIG). Copenhagen, Denmark,
- Report on the Census of Population,(1976) Vol. 2: Demographic Analysis.
- Sargın, S. (2007). “Türkiye’de Üniversitelerin Gelişim Süreci ve Bölgesel Dağılımı” Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl/Volume: 3, Sayı/Issue: 5, 2007, 133-150.
- <http://www.devplan.org/>
<http://www.mebnet.net/>
<http://www.emu.edu.tr/>
<http://www.kktcbasbakanlik.org/>